

*Катерина Юріївна ЛУК'ЯНЕЦЬ,
молодший науковий співробітник
відділу стародруків та рідкісних видань
Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(Київ)*

**В. ВИННИЧЕНКО – ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ
ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
(за матеріалами колекції листівок
відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ)**

Проаналізовано відомості про політичну діяльність В. Винниченка періоду Української революції 1917–1921 рр. за матеріалами колекції листівок відділу стародруків і рідкісних видань НБУВ. Збережені аркушеві видання є важливим інформативним джерелом перебігу подій 1917–1921 рр., свідченням практичних дій очільників Української революції та виразником рівня сприйняття їхніх ідей у суспільстві. Завдяки активній громадській і політичній позиції В. Винниченко посів помітне місце у неперіодичних друках 1917–1921 рр. Окреслено напрямки державної політики В. Винниченка, що знайшли висвітлення в листівках 1917–1921 рр. Проаналізовано основні види листівкової друкованої продукції, що відобразили віхи життя та діяльності В. Винниченка. Простежено особливості висвітлення біографії В. Винниченка в аркушевих виданнях.

Ключові слова: В. Винниченко, листівки, аркушеві видання, колекція листівок відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, Українська революція 1917–1921 рр., біографіка.

Українська революція 1917–1921 рр. збагатила історію національного державотворення плеядою непересічних особистостей. Зазначений період став вершиною державницької кар'єри і Володимира Кириловича Винниченка (1880–1951 рр.), а його теоретичні політичні переконання неодноразово отримували можливість практичного втілення. В. Винниченко виявився безпосередньо причетним до найважливіших доленосних віх Української революції (відродження

державності, спроби реалізації ідеї соборництва) та був винесений на найвищі шаблі суспільного життя (лідер УСДРП, заступник Голови Центральної Ради, голова першого національного уряду — Генерального Секретаріату, керівник антигетьманського повстання та відродженої в його ході Української Народної Республіки, очільник Директорії) [4, с. 5].

Політична діяльність В. Винниченка завжди цікавила істориків, про що свідчать кілька тисяч позицій бібліографії, присвяченої його спадку в галузі творення національної державності. Водночас широкий спектр його діяльності схиляє науковців до висновку, сформульованого істориком В. Солдатенком: «Розставити усі крапки над і, зняти сумніви, подолати різнобіжності й знайти якийсь інтегральний варіант, який би примирив усіх, хто сьогодні здійснює наукові розробки проблематики, пов'язаної із життєвим і творчим шляхом В. Винниченка, — справа абсолютно нереальна» [8, с. 20]. Тому і нині актуальними видаються джерелознавчі студії, покликані допомогти пролити світло на життєпис, особливості та наслідки діяльності цієї історичної постаті.

У фондах відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ВСРВ НБУВ) зберігається репрезентативне зібрання листівок (як синоніми можуть використовуватися терміни «аркушівки», «летючки», «метелики») — неперіодичних агітаційних та інформаційно-довідкових друків доби Української революції 1917–1921 рр. [5, с. 50]. Ці видання є друкованим продуктом різноманітних центральних і місцевих органів влади та управління, політичних сил, громадських організацій, професійних груп, культурно-освітніх сил, а подекуди й окремих осіб. Вони містять цінний джерелознавчий потенціал, що засвідчують широкі географічні межі видань, різні мови друків, значне коло замовників листівок і різноманітність їхніх адресатів. Збережені аркушівки є важливим інформативним джерелом перебігу подій Української революції 1917–1921 рр., свідченням практичних дій її очільників і виразником рівня сприйняття їхніх ідей у суспільстві. Завдяки активній громадській і політичній позиції В. Винниченка посів помітне місце в неперіодичних виданнях тих років. Отже, на часі дослідження аркушівок, у яких ідеться про В. Винниченка, та аналіз образу державотворника у такому виді джерел.

В. Винниченко у колекції листівок ВСРВ НБУВ уперше фігурує в аркушівці Київської каси допомоги політичним засланим і ув'язненим Міжнародного Комітету Червоного Хреста (шифр зберігання листівки — Кл. 79). «За участие в беспорядках, направленных к на-

сильственному прекращению лекций» рішенням правління Університету Святого Володимира від 17 (4) лютого він був виключений із числа студентів без права вступу до вищих навчальних закладів. У збереженій листівці — гектографічному відбитку з рукопису (ймовірно, травня 1902 р.) подається звіт про прибутки та витрати Київської каси Комітету Червоного Хреста та списки осіб, затриманих у Лук'янівській в'язниці станом на 1 травня 1902 р. Серед в'язнів знаходимо арештованого 9 лютого студента В.1901–1902 рр. не дали слідству конкретних результатів. Тому жандарми змушені були звільнити юнака [6, с. 8].

Наступні п'ятнадцять років життя державотворника були сповнені завзятої революційної та літературної діяльності, частих переїздів і підпільної практики. На відміну від першого арешту ці життєві перипетії В. Винниченка не відображені у листівковій літературі фонду НБУВ.

Сплеск інформативності та всебічності висвітлення подій, пов'язаних із В. Винниченком у аркушішках, розпочинається з весни 1917 р. — з початком активної фази національного державотворення на чолі з Українською Центральною Радою. В. Винниченко брав участь у розробці та реалізації її політики. На початку квітня 1917 р. він був обраний Українським Національним Конгресом заступником Голови УЦР і разом із М. Грушевським скеровував розгортання революції. Зокрема, він мав безпосередній стосунок до написання та прийняття всіх чотирьох Універсалів Української Народної Республіки [7, с. 13], що є важливими документами, котрі дають змогу простежити еволюцію українського державотворення. У колекції листівок ВСРВ НБУВ нараховується одинадцять варіантів аркушішків із текстами Універсалів. Офіційний текст документів у наявних друках переданий без змін (збережені назви, структура та зміст, дати ухвалення), натомість їм притаманні різні зовнішні особливості. Екземпляри летючок цих документів дають уявлення про рівень політичної культури тогочасного українського суспільства, адже впродовж 1917–1919 рр. вони були видрукувані на замовлення як тогочасної української влади, так і проукраїнських партій та організацій. Універсали друкувалися у різних видавничих центрах, державних і приватних (друкарня при Міністерстві внутрішніх справ УНР — Кл. 634, Кл. 700; типографія С. Кульженка — Кл. 635; друкарня С. Клігера — Кл. 458, Кл. 3457; друкарня М. Пивоварського — Кл. 3054), а тому ці документи підтверджують масове розповсюдження державотворчих ідей УЦР серед широких верств населення країни та української людності близького порубіжжя у 1917–1921 рр.

16 червня 1917 р. В. Винниченка призначили Головою Генерального Секретаріату УНР [7, с. 14]. У аркушевих виданнях відбилася низка документів Генерального Секретаріату з утвердження української державності на місцях. Такими є офіційні відозви Уряду УЦР, зокрема Генерального Секретаря внутрішніх справ В. Винниченка, від 26 липня 1917 р. «До громадянства України» з пропозицією розбудовувати місцеві органи народного представництва і заклик «...жваво й дружньо стати до виборів у ці народні установи» (Кл. 494) та від 24 серпня 1917 р. «До громадян України» з проханням регулярно сплачувати земські податки для фінансування рад робітничих і солдатських депутатів, «Просвіт», громадських організацій, що займалися облаштуванням нового політичного, соціального й економічного ладу країни (Кл. 531). Як Голова Генерального Секретаріату В. Винниченко згадується у листівках-зверненнях до громадян із питання збору продовольства для потреб армії (Кл. 540).

До 1917 р. В. Винниченко набув широкої популярності як лідер українського соціалістичного руху. Він неодноразово фігурував у лютючках, що відображали передвиборчі перегони 1917 р., у яких він виступав одним із претендентів для обрання. Так, В. Винниченко проходив третім номером у списку № 1 до Всеросійських Установчих зборів у Київському окрузі від соціалістичних партій — Української Селянської Спілки, Української партії Соціалістів-Революціонерів та УСДРП. Відомі декілька варіантів таких аркушівок — інформаційна двомовна із зазначенням імен та адрес претендентів (Кл. 564) та агітаційно-пропагандистська (у фонді відділу зберігається кілька екземплярів аркушівки — Кл. 638). Останні були видрукувані в Києві у друкарні «Дніпро», але тривалий час зберігалися у Харкові у фондах бібліотеки Центрального архіву Жовтневої революції Міністерства внутрішніх справ Української РСР у Харкові (далі — ЦАЖР МВС УРСР у Харкові), Музею революції УРСР (Харків), Харківського історичного музею.

Ці листівки на різнокольорових аркушах містять інформацію про посади претендентів до обрання («*Винниченко Володимир Кирилович — голова Генерального Секретаріату Української Центральної Ради, Української Соціал-Демократичної [робітничої партії], член Центрального Комітету української Селянської Спілки*»). Вони переконували населення, чому саме варто віддати голос за кандидатський список № 1: «*Хто хоче жити вільним світлим людським життям, а не блукати в темряві під гнітом панським, хто хоче бути хазяїном на своїй землі, а не наймитом і попихачем, той мусить брати участь у виборах і подати голос за список № 1*». Зі змісту також дізнаємося, що В. Винниченко підтримав право на

повне, необмежене самовизначення українського народу та всіх націй і народів колишньої Російської імперії, виступив за перехід землі «...без винятку тим, хто її обробляє».

Ще одна передвборча листівка являє собою віршований заклик. Як і попередня, вона видрукувана на різнокольоровому папері, нині відомі декілька її примірників (Кл. 573, Кл. 574). Зрозумілою для населення мовою, у жартівливій формі, одинадцять віршованих стовпчиків роз'яснюють передвборчу програму українських соціалістів. Згаданий у тексті аркушівки В. Винниченко («*Число дванадцять список цей / Дає найкращих вам людей, / Де Винниченко та Коваль / І інші чисті, як кришталь*»), ймовірно, на думку авторів, мав додати впливовості політичній силі, що балотувалася.

У фондах відділу зберігаються листівки періоду головування В. Винниченка в Українському національному союзі (далі — УНС) — координаційному осередку українських, переважно соціалістичних партій і культурно-громадських, професійних організацій. До таких належить вимоги УНС за підписом В. Винниченка від 26 жовтня 1918 р. до кабінету міністрів Української Держави (Кл. 768), що загалом демонструє ставлення Союзу до Гетьманату П. Скоропадського.

Після утворення влади Директорії (14 листопада 1918 р.) на чолі з В. Винниченком, виданням періодики та брошур і летючок відало Інформаційне бюро [1, с. 110]. Вийшли друком у аркушівках серйозні публіцистичні статті, які роз'яснювали населенню листопадові події 1918 р. Одна з таких — «Директорія Української Народної Республіки» (Кл. 797), видрукувана наприкінці 1918 р.: «...*Організувати народні маси для боротьби за рідний край було доручено кращим синам України Винниченкові, Петлюрі, Швецю. Андрієвському і Макаренкові, яким під назвою Директорії Української Народної Республіки було передано Національним Союзом всю владу на території України і необмежені уповноваження, що до керування дальшим життям нашої великої, багатой України...* — Йдеться у ній. — *Таким чином по скиненню уряду Скоропадського вся верховна влада перейшла до рук Директорії, яка нині возглавляє всю Україну*». У листопаді-грудні 1918 р. з'явилася ще низка подібних аркушівок, у яких йшлося про перехід верховної влади до Директорії та закликалося зі зброєю в руках знищити до щенту «...гетьманський безлад і його насильства, завести той лад якого хоче народ і Правительство Української Народної Республіки» (Кл. 3131). Наприкінці таких агітаційних листівок зазвичай зазначалося, що вони мали бути передруковані, оповіщені населенню плакатами, розвішеними в громадських місцях, державних і громадських установах і розіслані у села.

В. Винниченко як голова Директорії згадується у аркушевих виданнях-оголошеннях, інформаціях про революційні події. Зокрема до таких належить «Оповіщення Директорії УНР» (Кл. 778, Кл. 779), що роз'яснювало суть нової влади, її найближчі завдання та «...наказувало всім народнім властям вивісити в людних місцях це сповіщення, передрукувати його найчисельніше і поширити по селах в глухих кутках України». Аркушеве видання «Оповіщення до Українського Народу» (Кл. 805) агітувало стати до зброї за УНР, листівка «Вибори до Ради Робітничих депутатів» (Кл. 825) роз'яснювала особливості політичного устрою країни часів Директорії.

Через листівкову продукцію відбувалося поширення офіційних постанов, декларацій, універсалів Директорії, наказів Армії УНР. В. Винниченко обов'язково згадується в них при затвердженні перелічених пунктів як Голова Директорії, Голова Українського національного Союзу, «...бувший міністр-президент правительства Української Народної Республіки». В аркушевих виданнях розкриваються всі напрямки його внутрішньо та зовнішньополітичної діяльності. До таких належать: аркушівка «Універсал Директорії УНР до трудового селянства» від 10 січня 1919 р. (Кл. 869) — про упорядкування земельного питання в Україні; «Закон про місцеві конгреси і ради трудового народу» від 2 березня 1919 р. — про мету створення, склад та завдання місцевих конгресів і рад трудового народу (Кл. 970); накази Армії УНР: від 26 листопада 1918 р. — про матеріальне забезпечення родин інвалідів та загиблих воїнів та про створення пам'ятника загиблим (Кл. 787), від 15 грудня 1918 р. — про складання реєстрів армії УНР і введення особистих карток воїнів для забезпечення їх прав на землю та відкриття бібліотек у військових частинах (Кл. 816), від 15 грудня 1918 р. — про умови користування землею до остаточного вирішення земельного питання в УНР (Кл. 819, Кл. 821).

За підписом В. Винниченка у листівках було опубліковано накази Директорії губернським і повітовим комендантам і комісарам від 30 листопада 1918 р. про охорону промислових об'єктів і природних ресурсів (Кл. 791) та про утворення комісій постачання на території УНР (Кл. 792), Закон про поліпшення стану військових від 7 січня 1919 р. (Кл. 890), а також низка наказів, що регулювали організацію, постачання, регламентацію військ армії УНР (Кл. 729, Кл. 791, Кл. 890). У листівковому варіанті були надруковані накази Директорії селянам від 21 листопада 1918 р. (Кл. 775, Кл. 776) — про складання перепису живого та мертвого інвентарю, відібраного у селян під час гетьманської влади, з метою відшкодування збитків, та від 24 листопада 1918 р. — про допомогу продовольством і фуражем українській армії (Кл. 784).

Зовнішньополітична діяльність В. Винниченка представлена аркушевим виданням із текстом звернення Директорії «До всіх правительств світу» (Кл. 774) (листопад 1918 р, друкарня Р. К. Лубковського) та листівкою зверненням-привітанням до народів світу, їхніх урядів із пропозицією встановлення добросусідських відносин із УНР — «Нота Директорії до народів світу» (Кл. 831) (грудень 1918 р., друкарня І. М. Кушнерьова та Спілки).

Перелічені листівки видрукувані в Могилів-Подільському (переважно листопад-грудень 1918 р.) і в друкарні Р. К. Лубковського в Києві, на окремих містяться помітки «Ставка», проте більшість без зазначеного місця та часу друку. Деякі аркушівки мають придруки — *«Повітовим Комісарам пропонується цей наказ передрукувати й розіслати по всіх селах і волостях повіту й розліпити на видних місцях»*. Зокрема таку рекомендацію мав Наказ Директорії селянам від 21 листопада 1918 р. який було розтиражовано і нині він зберігається в декількох варіантах (Кл. 775, Кл. 776). Більшість збережених аркушевих видань були надруковані невдовзі після прийняття документів, що свідчить про важливе значення такого виду друкованої продукції при офіційному оприлюдненні законодавства Директорії.

Більшість збережених наказів Директорії перебували свого часу у фонді бібліотеки ЦАЖР МВС УРСР в Харкові, Музеї революції УРСР (Харків), Харківському історичному музеї.

У фонді ВСРВ НБУВ зберігається три аркушеві видання програмного документу конституційного значення — «Декларації Директорії УНР» (Кл. 945, Кл. 946, Кл. 947), що була оприлюднена за два тижні після взяття Києва — 26 грудня 1918 р. [3, с. 315]. У Декларації було узагальнено положення низки актів, виданих УНС і Директорією наприкінці 1918 р., зокрема: «Оповіщення громадян» від 15 листопада, звернення «До всіх правительств світу» від 20 листопада, наказів селянам та оповіщень громадян від 21 листопада, постанов від 26 листопада, «Ноти до народів світу» від 15 грудня. В. Винниченко особисто розробляв пункти Декларації (тому у ній яскраво відчуються соціалістичні уподобання автора) та ревню вболівав за її впровадження у життя. У своїх спогадах очільник Директорії охарактеризував документ як *«... виразник революційної перемоги селянства й робітництва»* [2, с. 167–168], згодом: *«... нарис тих тенденцій, які намічалися у рухові мас, безсилий голос задушеної на той момент української соціалістичної революції в національних формах»* [2, с. 195–196]. Фактично це було перше загальне оповіщення політичної програми Директорії. Примірники листівок із текстом Декларації були видрукувані у різних видавництвах, зо-

крема у типографії товариства «Южный край» (Кл. 945). Всі вони мають великі розміри — орієнтовані на масового читача для вивішування у людних місцях.

Значну увагу Центральне інформаційне бюро Директорії приділяло політичній освіті населення. Зокрема, на початку 1919 р. було видрукувано в аркушевій формі інформаційні листівки в запитаннях-відповідях про Український Трудовий Конгрес — вищий тимчасовий законодавчий орган УНР у період Директорії (Кл. 878). У них давалися відповіді на запитання: що таке Трудовий Конгрес, із кого він складався, як обирали до нього депутатів і їхні кількісні показники за регіонами. Наприкінці друку міститься агітаційний при друк-звернення до селян і робітників із закликом прийти на вибори до Трудового Конгресу, адже: *«...він і тільки він закріпить навіки здобутки революції, Українську Незалежну Республіку, а також стоятиме на сторожі, здобутої кров'ю українського народу, землі, волі і прав народних»*.

Згодом, того самого року окремою листівкою було видрукувано промову В. Винниченка на Трудовому Конгресі України, що відбувся 23–28 січня 1919 р. Двостороннє аркушеве видання (45,5 x 27,5 см) у чотири колонки під заголовком «Промова голови Директорії Винниченка на Трудовому Конгресі» побачило світ у друкарні Р. К. Лубковського (Кл. 891). Листівка збереглася у декількох примірниках і потрапила до фонду з бібліотеки ЦАЖР МВС УРСР у Харкові. З тексту дізнаємося, що виступ В. Винниченка відкрив пленарне засідання 25 січня 1919 р. Свою промову він присвятив поясненню політики Директорії від часу її створення та відносинам із більшовицькою Росією. Характерно, що текст виступу у аркушівці супроводжується коментарями-описами того, що відбувалося на Конгресі: *«Оплески», «Ганьба, ганьба! — несеться з різних лав», «Центр і праві встають і голосними довгими оплесками вкривають останні слова голови Директорії. Лівий сектор, котрий зайнятий депутатами блоку лівих і московських меншовиків мовчки лишаются сидіти на своїх місцях. По їх адресі з центра несуться поклики: ганьба, зрадники (галас і дзвінок голови)»*.

У ВСРВ НБУВ зберігається ще декілька аркушевих видань, пов'язаних із Українським Трудовим Конгресом, зокрема, резолюція про владу — «Універсал Трудового Конгресу», ухвалений 28 січня 1919 р. як проект тимчасової Конституції (Кл. 899).

Більшість аркушівок, у яких наводяться детальні біографічні відомості про В. Винниченка були видрукувані Інформаційним бюро при Директорії та при Штабі армії УНР. Вони є інформативно-агітаційними за своєю суттю. Найвідоміші листівки належать до серії

«Члени Директорії Української Народної Республіки», що була видрукувана на замовлення Центрального інформаційного бюро. У фонді ВСРВ НБУВ зберігається низка таких листівок, зокрема з біографічними даними В. Чехівського, С. Петлюри, А. Андрієвського. У січні 1919 р. в Києві вийшла друком інформаційно-ознайомча листівка під заголовком «В. К. Винниченко». Нині відомі декілька її примірників (Кл. 905), що потрапили до колекції листівок ВСРВ НБУВ із фондів бібліотеки ЦАЖР МВС УРСР у Харкові та Центрального Державного Архіву Революції (нині — ЦДАВО України). У летючці, форматом 33 x 40,5 см, у два стовпчики достатньо розлого порічно висвітлено біографічні відомості з життя та діяльності В. К. Винниченка: зустрічаємо інформацію про його дитинство, студентські роки, життя в еміграції, перебування на найвищих державних посадах, його громадсько-політичну та літературну діяльність. Автори тексту підводять підсумок: *«Сміливо приймає він в'язницю, голодне існування, життя повне небезпеки і невільне перебування на чужині, але не сходить зі свого тернистого шляху. І за 38 років свого життя зробив він неймовірно багато, як письменник, як політичний діяч, як соціаліст»*. Загалом біографію В. Винниченка викладено у підкреслено піднесеному стилі, щоб не залишилося сумнівів, що *«все життя В. К. Винниченка... — є невпинна боротьба, невтомне служіння своєму народові»*.

Специфічною аркушіркою з біографією В. Винниченка, без зазначеного місця і часу друку, є двостороння двомовна листівка під заголовком «Володимір Кирилович Винниченко = Владимир Кирилович Винниченко» (Кл. 944). Друк значно менш інформаційно навантажений, у порівнянні з попередньою аркушіркою. Україномовний варіант веде життєпис від народження, акцентуючи увагу на діяльності Винниченка першого десятиліття ХХ ст. і до початку революційних подій в Україні 1917 р., коли діяч *«...вільно розпочинає свою політичну діяльність, добре відому широкому громадянству українському і закордонному»*. На звороті російськомовний варіант аркушірки повторює оригінальний текст, окрім того наприкінці зазначається, що В. Винниченко *«Был выбран первым председателем Генерального Секретариата, Генеральным секретарем Внутренних дел, потом председателем «Украинского Национального Союза» и, наконец, председателем Директории»*. Автори резюмують: *«Просвещенный, энергичный, значительной и горячей деятельностью, В. Винниченко волею судеб вполне естественно выдвинут на видное место в истории возрождения Украинского народа»*.

Наявна також аналогічного змісту одностороння аркушірка (Кл. 943), без зазначення місця та часу друку. Відсутність вихідних

даних на цих листівках невеликого формату в один стовпчик може свідчити, що вони друкувалися нашвидкуруч за напівлегальних чи нелегальних обставин.

Ключові віхи життя та діяльності В. Винниченка розкриваються в агітаційно-інформаційній листівці «Про Директорію Української Народної Республіки» (декілька екземплярів листівки свого часу зберігалися у бібліотеці ЦАЖР МВС УРСР в Харкові — Кл. 1638, Кл. 1639), виданій у друкарні М. І. Кушнерева та Спілки в Києві (ймовірно на початку 1919 р.). Автори друку ставили за мету розвінчати антидиректорівську пропаганду різних політичних сил і принагідно відповісти на запитання «Які особистості являють собою члени Директорії, хто їх обирав, хто перебуває до них в опозиції?». У листівці йдеться про В. Винниченка, С. Петлюру, Ф. Швеця, А. Макаренка, А. Андріївського. Зокрема, наголошується на селянському походженні Голови Директорії, його конфронтації із заможними верствами населення «...за те, що він говорив українською» та боротьбі за «...визволення трудящого народу із неволі». Наводяться також факти щодо освіти В. Винниченка, його діяльності під час першої Російської революції 1904–1905 рр., проживання за кордоном тогочасної Російської імперії, літературної творчості: «Писав він книжки про життя селянське й робітницьке та про тих, що борються за народну волю. Багато таких книжок він написав. Багато й людей по тих книжках навчилося любити волю, любити народ та його землю, вільну Україну». У загальній характеристиці діячів Директорії наголошується що: «Всі члени Директорії давні соціалісти. Ніхто з них при царській та Гетьманській владі у милостях не був. Буржуазія їх ненавидить... Ніхто з членів Директорії ніяких багатств не має. Все що мали заробленого й те вони віддали на народне діло».

Із елементами біографічних даних часу головування В. Винниченка в Директорії є листівки «Історія повстання листопада–грудня 1918 р.» (летючка збереглася у чотирьох примірниках Кл. 1442) та «До історії організації повстання листопада–грудня 1918 року» (на явні у колекції три примірники Кл. 1440). Видрукувані на замовлення Центрального інформаційного бюро у друкарні Р. К. Лубковського, аркушівки мали розвінчати неправдиві чутки про Директорію, що поширювали інші політичні сили, та коротко «...на фактах і авторитетних посвідченнях» викласти історію листопадово-грудневих подій 1918 р. Із тексту листівки довідуємося, що з приходом 18 вересня 1918 р. на пост голови Національного Союзу В. Винниченко загострив питання збройного повстання проти Гетьманату П. Скоропадського: «Стоячи на тому ґрунті, що необхідно боротись всіма

способами з поміщицько-буржуазним пануванням на Україні, В. Винниченко од імені Національного Союзу одночасно вів переговори з німецькою оберкомандою про формування національно-демократичного кабінету, а в той же час від самого себе разом з М. Ю. Шаповалом вів підготовку й організаторську роботу в напрямі озброєного повстання» та востаннє категорично поставив його перед Національним Союзом 14 листопада 1918 р. У аркушевому виданні детально відтворені перипетії організації повстання, конспіративні заходи та закулісні перемовини. У тексті образ В. Винниченка залишається наскрізно позитивним.

У агітаційних аркушішках, у яких Директорія зверталася до населення із проханням підтримати та захищати її владу, В. Винниченко згадується разом із іншими її лідерами. Голова Директорії характеризується як «...улюблений ватажок», «...справжній син свого народу, борець за його землю та волю», «...кращий син свого народу». Такою є агітаційна двомовна аркушішка «Товариші козаки=Товарищи солдати», представлена у фонді ВР СР НБУВ у п'яти екземплярах (Кл. 1690, Кл. 1691, Кл. 1691 (2), Кл. 1692, Кл. 3459). Після надзаголовку листівки («В єднанні сила») йде широка відозва про необхідність об'єднання навколо Директорії УНР. Інформаційне Бюро при штабі армії УНР закликала: «Всі, як один, підтримайте Директорію Української Народної Республіки. Нікого, крім неї, не слухайте, вірте тільки своїм керівникам, які довели вас до перемоги над московською поміщицькою буржуазією!». І, звертаючись до воїнів Армії УНР, наголошувало: «Знову ви об'єдналися біля ваших улюблених ватажків, борців за вашу землю й волю, членів Української Народної Республіки Винниченка, Петлюри, Шевця та інших».

У листівці «Свобода й Демократія» (Кл. 969), що побачила світ у друкарні Р. К. Лубковського, В. Винниченко характеризується як очільник Директорії, сильний державний муж, впевнений оборонець української демократії. «Це та талановита людина, котру знає по його невмирущим творам вся Європа; це той, котрий вишуровував тюремні каземати за царського російського уряду, а потім гетьманського; це той прем'єр міністр Української Народної Республіки, котрий зумів утримати спокій на Україні до більшовицького наскоку... Зараз ця залізної вдачі людина знов стоїть на чолі Української Народної Республіки», — йдеться в аркушівці.

Листівка зі зверненням «До полонених», які в різний час потрапили в полон до більшовиків, що була видрукувана на замовлення Міністерства преси й пропаганди УНР (Кл. 1522) називає В. Винниченка разом із С. Петлюрою «...найкращими оборонцями Ук-

раїни», листівка «Сини України» (Кл. 1467) — «...вибранцями українського народу».

Аркушівки, видрукувані на замовлення інших політичних сил, у яких згадується В. Винниченко, природно, містять відмінні його характеристики. «...Вороги народної волі всіма засобами хочуть осквернити Директорію Української Народної Республіки. Для того вони не скупляться на гроші, брехні і провокацію. — Йдеться у агітаційно-інформаційній листівці «Про Директорію Української Народної Республіки (Кл. 1639). — Хто проглядав буржуазні газети, той, мабуть, помітив, яка противна Директорія. Так само слово Директорія пишеться в « — » (кавичках), а прізвища членів самої Директорії виставляються в такому світлі, що всі вони, мовляв, з мужиків неосвічених, у державних справах нічого не тямлять, бо при царях же не служили, то й доброго від них нічого не можна й ждати... А хто читав газети, іншого, протилежного напрямку, газети скажімо анархістів чи більшовиків, той знає як ті й собі лають Директорію, як ненавидять її. Більшовики та анархісти кажуть, що Петлюра, Винниченко приведя німців на Україну, що й Петлюра і Винниченко як і всі інші члени Директорії — буржуї, багачі, що вони вороги народні...». Постановою від 26 листопада 1918 р. Директорія УНР під страхом кари військового часу заборонила будь-яку агітацію проти неї [1, с. 112]. Щоб довести Постанову до відома населення Директорія опублікувала її в листівці (Кл. 788).

Інформаційне Бюро Армії УНР видало ще низку аркушівок, у яких намагалося розвінчати антидиректорівську пропаганду. У одній із таких під заголовком «Трудячий народ України» (Кл. 1450) автори запитували: «Попробуйте запитати того, що зве Винниченка та Петлюру буржуями: «ну а ти хто такий?». І відповідали: «Ви зараз побачити, що це або той зайда, котрий під час розрухів думає відкряти собі непомітно добрий шматок нашої землі, або запеклий чорносотенець, що на руїнах міжусобиці гадає відновити свої старі права панування над нашим трудовим народом». Інша листівка — «Будьте розважні», закликала не слухати агітаторів, що підбивали населення проти Директорії, натомість доправляти їх до військово-польових судів (Кл. 902).

Часто і повсюдно у більшовицьких летючках, у яких йдеться про революційні події 1917–1921 рр., В. Винниченка критикували, розвінчували, судили та засуджували, навмисно перекручували факти біографії, викривляли прізвище. Його згадують як поплічника «...кривавого Кайзера і німецьких капіталістів», що був заодно з С. Петлюрою та його «...дрібно-буржуазною сворою» (Кл. 1556), що «...облизували чоботи коронованого розбійника Віль-

гельма» (Кл. 968), а саму Директорію — «...офіцерсько-панською владою» (Кл. 1719). Більшовицькі листівки змальовують В. Винниченка як політично незрілу особу та наголошують, що зрештою він визнав радянську владу як найкращу для українського громадянства: «Винниченка вже нема поміж зрадниками, він порвав з ними всі зв'язки і виїхав в Берн» (Кл. 1642).

Водночас, листівки промонархістських сил характеризують В. Винниченка як «...уклонявшогося від військової повинності дезертира» (Кл. 1633).

Діяльність В. Винниченка та ставлення до неї різних верств населення країни відбилася у видавничій літературі громадських, політичних і військових сил, що вболівали за долю України. У памфлеті «Что же такое «Союз Освобождения Украины»? (Ответ Российскому Генеральному Штабу на его «Извещение о названном Союзе»)» (Кл. 616), видрукуваному у Стокгольмі 25 жовтня 1917 р., відображене ставлення членів СВУ в еміграції до подій у Наддніпрянській Україні. Стає зрозуміло, що залишаючись поза межами рідної країни, зокрема М. Меленевський, А. Скоропис-Йолтуховський підтримували легітимність Центральної Ради та Генерального Секретаріату, очолювані М. Грушевським і В. Винниченком, і різко критикували проросійські сили, які всіляко намагалися дискредитувати владу УЦР.

Отже, діяльність Володимира Винниченка як активного державотворця 1917–1921 рр. відбилася у специфічній інформаційній та агітаційній літературі доби Української революції — листівках, що мали за мету пояснити політичні платформи, поточні події та допомогти організувати діалог між владою та населенням. Наявні у фонді ВСРВ НБУВ листівки, звісно, не є повним зібранням аркушевої літератури 1917–1921 рр., у якій йдеться про В. Винниченка. Особливо це стосується аркушівок, продюкованих українськими національними силами, що в радянський час не досліджувалися, перебували в спецсховах і нині часто їх одиничні екземпляри розпорошені по сховищах різних архівів і бібліотек країни. Проте й наявний матеріал репрезентативно розкриває політичні бачення соціально-економічного розвитку України та практичні дії В. Винниченка, висвітлює ставлення до його владної діяльності різних політичних сил, громадських організацій, дає уявлення про особливості висвітлення віх його життєдіяльності у неперіодичних друках 1917–1921 рр.

1. Богуславський О. В. Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917–1920 рр. [Текст] / О. В. Богуславський. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2003. – 236 с.

2. Винниченко В. Відродження нації [Текст] / Винниченко В. — репринтне відтворення видання 1920 р. — Київ : В-во політичної л-ри України, 1990. — Ч. 3. — [2], 542 с.
3. Гошуляк І. Л. Декларація Директорії УНР 1918 [Текст] / І. Л. Гошуляк // ЕІУ: Т. 2: Г—Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. — Київ : Наукова думка, 2004. — 688 с. — С. 315.
4. Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження) : зб. статей. — Київ : ІПіЕНД, 2006. — 280 с.
5. Дмитрієнко М. Ф. Листівки більшовицьких організацій України 1917–1920 рр. як історичне джерело [Текст] / М. Ф. Дмитрієнко. — Київ : Наук. думка, 1890. — 303 с.
6. Кульчицький С. Володимир Винниченко: перші етапи життєвого шляху [Текст] / С. Кульчицький // Пробл. історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. — 2003. — Вип. 9. — С. 3–37.
7. Курас І. Ф. Володимир Винниченко — політик [Текст] / І. Ф. Курас // Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження) : зб. ст. — Київ : ІПіЕНД, 2006. — 280 с. — С. 9–19.
8. Солдатенко В. Ф. Суспільно-політичні погляди, революційна і державна діяльність В. Винниченка [Текст] / В. Ф. Солдатенко // Там само. — С. 20–31.

REFERENCES

1. Bohuslavskiy, O. V. (2003). *Informatsiino-presova diialnist Tsentralnoi Rady ta ukrainskykh uriadiv 1917–1920 rr.* [Information and press activity of Tsentralna Rada and the Ukrainian governments in 1917–1920]. Zaporizhia: HU «ZIDMU». [in Ukrainian].
2. Vynnycheko, V. (1990). *Vidrodzhennia natsii (ch. 3)* [Revival of the nation (Part 3)]. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy. [in Ukrainian].
3. Hoshuliak, I. L. (2004). *Deklaratsiia Dyrektorii UNR 1918* [Declaration of the Directory of the Ukrainian National Republic 1918]. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of Ukrainian History]. (Vol. 2, p. 315). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
4. *Hromadsko-politychna diialnist Volodymyra Vynnychenka (do 125-riichchia vid dnia narodzhennia)* [Volodymyr Vynnychenko's public-political activity (to the 125th anniversary of his birth)]. Kyiv: ІПіЕНД. [in Ukrainian].
5. Dmytriienko, M. F. (1890). *Lystivky bilshovytskykh orhanizatsii Ukrainy 1917–1920 rr. yak istorychne dzherelo* [One-sheet editions of

- the Bolshevik organizations of Ukraine 1917–1920 as a historical source]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
6. Kulchytskyi, C. (2003). *Volodymyr Vynnychenko: pershi etapy zhyttievoho shliakhu* [Kulchytskyi C. Volodymyr Vynnychenko: The first stages of life's journey]. In *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky* [Problems of Ukrainian history: facts, judgments, searches] (Vol. 9, pp. 3–37). [in Ukrainian].
 7. Kuras, I. F. (2006). *Volodymyr Vynnychenko polityk* [Volodymyr Vynnychenko as a politician]. In *Hromadsko-politychna diialnist Volodymyra Vynnychenka (do 125-richchia vid dnia narodzhennia)* [Volodymyr Vynnychenko's public-political activity (to the 125th anniversary of his birth)]. (Pp. 9–19). Kyiv: IPIEND. [in Ukrainian].
 8. Soldatenko, V. F. *Suspilno-politychni pohliady, revoliutsiina i derzhavna diialnist V. Vynnychenka* [Social-political views, revolutionary and state activities of V. Vynnychenko]. In *Hromadsko-politychna diialnist Volodymyra Vynnychenka (do 125-richchia vid dnia narodzhennia)* [Volodymyr Vynnychenko's public-political activity (to the 125th anniversary of his birth)]. (Pp. 20–31). Kyiv: IPIEND. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 12.12.2017 р.

Lukianets Kateryna, Junior Research Fellow of the Department of Old Printed Books and Rare Editions of the Institute of Book Studies of The Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv).

V. Vynnychenko as a political leader of the Ukrainian revolution (by materials of the leaflets collection of the Department of Old Printed Books and Rare Editions of VNLU).

The article deals with the issue of V. Vynnychenko's political activity in the period of the Ukrainian revolution of 1917–1921 on the materials of the collection of leaflets of the Department of Old Printed Books and Rare Editions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Preserved leaflets are an important informative source of the events of 1917–1921, an evidence of practical actions by the leaders of the Ukrainian Revolution and a marker of the level of their ideas perception in the society. V. Vynnychenko occupied a prominent place in nonperiodical editions of 1917–1921, because he had an active social and political position. The directions of the state policy of V. Vynnychenko reflected in the leaflets of 1917–1921 are examined. The main types of one-sheet editions that reflect the milestones of the life and activity of V. Vynnychenko are analyzed. The features of V. Vynnychenko's biography representation in one-sheet editions are traced.

Key words: V. Vynnychenko, leaflets, one-sheet editions, the leaflets collection of the Department of Old Printed Books and Rare Editions of VNLU, Ukrainian revolution of 1917–1921, biographical studies.

Лукьянец Е. Ю., младший научный сотрудник отдела старопечатных и редких изданий Института книговедения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского (Киев).

В. Винниченко — политический деятель периода Украинской революции (по материалам коллекции листовок отдела старопечатных и редких изданий НБУВ).

Проанализированы сведения о политической деятельности В. Винниченко периода Украинской революции 1917–1921 гг. по материалам коллекции листовок отдела старопечатных и редких изданий НБУВ. Сохраненные листовочные издания являются важным информативным источником хода событий 1917–1921 гг., свидетельством практических действий руководителей Украинской революции и выразителем уровня восприятия их идей в обществе. Благодаря активной общественной и политической позиции В. Винниченко занял заметное место в неперIODических изданиях 1917–1921 гг. Определены направления государственной политики В. Винниченко, которые нашли отражение в листовках 1917–1921 гг. Проанализированы основные виды листовочной печатной продукции, запечатлевшие вехи жизни и деятельности В. Винниченко. Прослежены особенности освещения биографии В. Винниченко в листовых изданиях.

Ключевые слова: В. Винниченко, листовки, листовочные издания, коллекция листовок отдела старопечатных и редких изданий НБУВ, Украинская революция 1917–1921 гг., биографика.